

Bari Károly

SZEPTEMBERI DÉLUTÁN

Láthatatlan lény jelenlétét érzik a bokrok,
kiszáradt sós vizek csontjai villognak,
mindenütt ősz van,
mindenütt viadalhely,
piros eget tart az elmúlás
a leszegett szarvakkal közeledő csönd elé,
alkonyodik,
a felhők sugarakra támaszkodnak.

Perneczky Géza

EMBERRÉ VÁLÁS

1. Minimum

A videofelvétel szokatlan jelenettel kezdődik. Hétköznapi van, egy kis-ázsiai falucskában vagyunk, valahol az isten háta mögötti hegyvidéken. Egy család közeledik felénk, apa, anya és hét felnőtt gyermeke. Nagy a család, két fiú és öt lány, de az ifjabb nemzedékből csak az egyik fiú illik bele a megszokott utcaképbe. A többiek ugyanis négykézlábra ereszkedve jönnek.

Nem sietnek, tenyerüket és talpukat emelik váltogatva. Láruk – hogy ne kelljen az ülepüket túl magasra emelni – közben kissé szét van terpesztve. Az egyik lány a kézfejét világoskék nyári cipőbe bújtatta, ez a lány a lábán is visel cipőt, a többiek tenyere és talpa azonban meztelen. A derekuk egyenletes ritmusban ring jobbra-balra, ahogy ráérősen cammognak, lépegetnek. A mozdulatok annyira begyakoroltak és olyan utánozhatatlanul gördülékenyek, hogy azonnal megértjük, azért járnak négykézláb, mert számukra ez a legtermészetesebb.

A kamera térdmagasságból közvetít, hogy az arcokat is egyenesbe fogja, és tényleg jobban látjuk most a közeledőket, akik majdnem természetes fejtartással keresik a tekintetünket. Mint egy színes ruhákba, tarka pulóverekbe és rojtos kendőkbe bugyolált karaván, úgy kerülnek hozzánk egyre közelebb. Már nagyközeliben vannak. Amit látunk, az annyira természetellenes, hogy még azt is elfelejtjük, hogy jobban megvizsgáljuk, kik is állnak ott a háttérben. A kamera siet a segítségünkre, hátrább lódul a kép, most jobban látjuk a szülőket, akik ötven év körüli parasztok, két lábon járó egyszerű emberek. Aztán oldalra fordul a kereső, és behozza a szakértőket. A látvány sok-

kal megnyugtatóbb: szövetruháék, ápolt félcipők, vékony keretes szemüvegek – a Királyi Antropológiai Társaság tagjai. Jegyzetelnek és fényképezgetnek, talán vitatkoznak is, de nem túl hevesen. Látszik, akármilyen történjen is, a teáscsészéjüktől semmiképp sem fognak elszakadni, úgy lélekben.

A folytatás teljesen igazolja várakozásunkat: szenzációról van szó, és ahogy az lenni szokott, a tudósok most éppen megállapítják, hogy ez a szenzáció miféle fán terem. Ügyes összefoglalást kapunk a helyzetről: a hegyi falucskában élő család – úgy tűnik – egészséges, az ifjabb generációban is csak olyan fogyatékoságokra lehet találni, amik igen sok más emberben is megvannak, de még soha sehol nem vezettek arra, hogy elmaradjon a két lábra emelkedés aktusa. Itt viszont ez történt, kivéve a fiatalabb fiút, aki annak idején, amikor egyéves korában eljött az ideje, mégiscsak járni kezdett. A többiek nem. A szülők sok mindent megpróbáltak, amit egy falusi háztartás kínálhat, de aztán beletörődtek.

Elhangzik a vélemény: az első fiún állt vagy bukott minden, mert a többiek, akik utána érkeztek, csak őt utánozták, illetve átvették tőle a megoldást, hogy miként közlekedhetnek a házban a gyerekek. Badarság – így az ellenvélemény. A két lábon járás ötmillió éves történet, kiradírozhatatlan genetikai örökség. De mi van akkor, ha éppen ez az egyetlen gén sérült meg? Megtudjuk, hogy már utánajártak a dolognak, és hogy elkészültek a családtagokról felvett géntérképek. De semmi rendkívülit nem mutatnak, arról nem is szólva, hogy a két lábon járás génjét különben sem különítették még el. Valószínű, hogy ilyen gén egyáltalán nincs – a járás sokkal komplexebb összefüggések terméke. Még egy utolsó kísérlet arra, hogy a genetika oldaláról kapjunk választ a rejtélyre: hátha a két lábon álló ember egyensúlyérzéke tűnt el a családból? Mert ez is lehetséges. Ha felállítják a négykézlábon járókat, akkor eldőlnék.

Most már Londonban a kamera, egy tudományos intézetben. Valaki kimondja a konklúziót: mégiscsak egy kulturális defekt lehet az oka az egésznek, nézzük csak meg közelebbről a szülőket. Az anya öt év alatt szült gyors egymásutánban hét gyermeket, és mi sem lenne természetesebb, mint hogy súlyos következményei legyenek az elmaradt családtervezésnek. Talán nagyon is nyomott, fullasztó volt a légkör – már úgy érezzük, szociális és lélektani értelemben. És persze fizikailag is, tekintettel a szűk völgyre, a meredek hegyoldalakra és a katlanszerű helyzetből adódó küzdelmes életre. Talán nem volt idejük, módjuk, érkeztük arra, hogy a szó legegyszerűbb értelmében emberré váljanak eközben. A kérdésfeltevés azonban túl lapos, és a lehetséges válaszok sem vezetnek semmire. Ezért inkább az a szempont kerül előtérbe, hogy lám, milyen érdekes, hogy négykézláb is megélhet az ember, hogy le lehet élni így egy életet. Egyedül a négykézlábon járás anatómiája és az azzal járó élettani problémák is mennyi új kérdést vetnek fel! Aztán az, hogy a szociális kötelek különösebb sérülése nélkül történik most ez. A falu ugyanis elfogadta a családot – ki tartotta volna lehetségesnek? Tolerancia vagy közöny? Vagy esetleg éppen az ellenkezője, valamiféle rontás, varázslat, egy archaikus átok terhe ülne a családon? És ha igen, mivel oldható fel?

Újra a hegyek között vagyunk, folynak a szociális tesztek. A helyzet nem veszélytelen, mert végre reagálni kezd a környezet is, benne a helyi hatóságok, köztük például az egyház és természetesen az egészségügyi intézmények. Ők is messziről jöttek, míg a kis faluba eljutottak, de most már itt vannak. És a négykézlábon járással kapcsolatban elhangzik egy szó, Darwin neve, illetve a kívánság, hogy ne feszegessük a teremtés titkait. Még szerencse, hogy a hatósági közegek, köztük az imám is, tanult, intelligens lények, elfogadják, hogy egyszerűen humanitárius kérdésről van szó, és ilyen szel-

leben kell megoldani a helyzetet – elérni azt, hogy a visszamaradottak is felegyenesedjenek. Járókák kerülnek elő egy közeli szociális otthonból, és különórákra érkezik a faluba egy gyógytornához értő szakember. A lányok álmodozni kezdenek: táncolni fognak, férjhez menni!

Közben eszébe jut valakinek, hogy megkérdezze a családot, jártak-e már a közeli tengerparton, például, hogy strandoljanak, hogy fürödjenek. Mert hiszen csak egyórányira van innen autóval vagy busszal. Kiderül, hogy még nem, a szülők sem látták még soha életükben a tengert.

A kamera elkíséri a kis társaságot a homokos tengerpartra, és látjuk, hogy a lányok, ezek a különös, mackónadrágba bújtatott lények, úgy, ahogy vannak, vagyis felöltözve és négykézláb caplatva belegázolnak a fodrozódó vízbe. Aztán azt is, ahogy a parton maradt legidősebb fiút, ezt a legreménytelenebb esetet megkínálja valaki cigarettával. A fiú átveszi a cigit, segítenek neki rágyújtani. Majd pedig óvatosan kifújja a füstöt, és ahogy azt a falu férfainál látta, két ujja között tartja a füstölgő rudacskát. Nehezére esik, de megpróbál felállni, hogy két lábon állva és a cigarettát mellmagasságban tartva tekinthessen szét a körülötte állókon. Aztán pedig, miután ingadozva és egyensúlyát keresve végre egy magasságba került a többiekkel, szívhasson egy mélyet.

2. Maximum

Ez egy látogatás története, és két orvosról szól, akiket a sors véletlenül hozott össze. Az egyiket Demetrius Aizonónnak hívták, szívspecialista volt Thesszáliában az egyik szaloniki kórházban. Úgy esett, hogy egy orvoskonferencia kapcsán dolga volt a környék másik városában, Larisszában, és ekkor történt, hogy bemutatták egy már öszülő, de még jó erőben lévő helyi kollégának, akiről az hírelett, hogy Görögországban neki van a legnagyobb lemezgyűjteménye.

Kironotopulus volt a neve. Volt egy szőlője is a Pelion hegység oldalában, ami arról volt nevezetes, hogy festői sziklafalhoz támaszkodott a hátsó fertálya. Csak néhány lépést kellett tenni a tőkék közül, hogy eljusson az ember ahhoz a sziklába vágott barlangszerű üreghez, amit a környék parasztjai fészernek vagy istállónak használtak korábban, de amit Kironotopulus már régen hozzávásárolt a birtokhoz, hogy dolgozószobának, illetve stúdióknak építtesse át. Sokan jártak ide lemezeket hallgatni, vagy csak egyszerűen borkóstolással egybekötött társalgásra.

Köztük néhány múzeumi tisztviselő is, akik arra a megállapításra jutottak, hogy a tágas, levegős helyiség valószínűleg sokkal régibb, mint ahogy azt az itteniek gondolják, és nem kizárt, hogy Kiron, a bölcs kentaur lakhelye volt egykor, aki, ahogy arról a krónikák is szólnak, jeles művelője volt az orvostudománynak, és nagy tisztelője a művészeteknek, különösképpen a muzsikának. Kiron pedig itt élt a Pelion hegységben, ez is megtalálható minden rá vonatkozó írásban. Talán nem is volt szüksége rá a doktornak, hogy a hegybe vajt istállót átépítse, mert amúgy is ettől a félig állat, félig tudós típusú, négypatájú bölcselkedő lénytől örökölte a barlangszerű helyiséget. Nem kellett sok hozzá, hogy az elfogyasztott bor hevében a vendégek azonnal tovább is szójék a legendát. Lehet, mondták, hogy a házigazda sem más, mint maga Kiron, az örök életű kentaur, csak titkolja a kilétét. És miként is tehetné ezt ügyesebben, mint úgy, hogy praxist tart fenn a közeli Larisszában doktor Stephanus Kironotopulus álnéven.

Doktor Aizonón érdekesnek találta a pletykákat, mert nagyon is ráillettek a testes termetű, bölcs humorú orvosra, akinek a megnyilatkozásaiban édes szénailat kevere-

dett a keserűfüvek gyógyító marconaságával. De mint szívspecialista, és úgy mellékesen mint az antik mitológiában is jártas amatőr, ellene vetette, hogy tudomása szerint Héráklész megsértette Kíront a lábán egy mérgezett nyilával. Igaz, nem szándékosan tette, de megtörtént a dolog, és a bölcs kentaur, akit valamikor évezredekkel korábban Kronosz nemzett csődör alakjában egy nimfával, nos, ez a kentaur, hogy ne kelljen örök időnkig agonizálnia, lemondott halhatatlanságáról Prométheusz javára. – Könyvek írják mindezt – mentegetődzött Aizonón, mikor előadta a dolgot újdonsült barátjának –, és lehet, hogy csak színesen előadott mitológia az egész. Mindenesetre, ha tényleg így történt volna, az nagyon hasonlítana Kíronra – folytatta, és várakozva nézett doktor Kironotopulusra, hogy az mit szól hozzá. A konferencia szünetében történt mindez. A doktor felnevetett, és azt válaszolta, hogy a történet sajnos igaz. De mint minden archetipikus esemény, állandóan megismétlődik. És felhúzva a nadrágja bal szárát, megmutatta a lábára tekert pólyát. – Fáj – mondta kurtán. Aizonón az ajkába harapott, de aztán könnyedséget erőltetve magára rákérdezett Prométheuszra is. – Ő – válaszolta az őszülő doktor –, őt még nem találtam meg.

Jó barátok lettek. Doktor Aizonón meg is hívta az idősödő orvost Szalonikibe, mégpedig egy olyan hétre, amikor majd megürül egy szoba, mert szabadságra megy a háztartásban kisegítő gyereklány. Hogy csábítóbb legyen az ajánlat, mesélni kezdett felesége, Poliméla konyhaművészetéről is, és elmondta, hogy az asszony félállásban dolgozik a kórházban mint laboráns. Aztán megemlítette még, hogy micsoda véletlen, de a kisfiát, aki alig több, mint két és fél éves, hát szóval őt is Jázonnak hívják, vagyis pontosan úgy, mint a régi történetekben Aison és Polyméle fiát, akit, mint tudjuk, Kíron, a kentaur nevelt fel, úgyszólván szívességből a mesés barlangjában. Talán megismételhetnék az esetet, esetleg később, ha már nagyobb lesz a gyerek – folytatta, és várta a választ. Az öreg doktor összerezett, és meglepve tekintett Aizonónra. De aztán megnyhült, leült egy székre, és egyetértően bólintott. Csak sokkal később tette hozzá tréfásan: – De tudod-e, hogy Aison király volt?

Aizonón tudta, és azt válaszolta, hogy ma egy orvos háztartása több kényelmet kínál, mint annak idején egy királyi udvar. És különben is, fő a gyerek, ismerje meg idejekorán a mentorát. Mikor egy hónappal később Kironotopulus tényleg megérkezett Szalonikibe, belátta, hogy igazat kell adnia Aizonónnak. A ház egy elővárosi villa volt, nagy kerttel, gondosan ápolt virágágyásokkal, nyesett bokrokkal meg pompázatos fákkal. A lakás is méltó volt a környezetéhez, tényleg felvehette a versenyt a bronzkori előkelőségek barbár pompába burkolt, de nagyon kezdetleges háztartásával. – És ezt itt nem kell fegyverekkel védeni, micsoda előny! – jutott eszébe Kironotopulusnak. A konyhában sem csalódott, mert Poliméla értette a dolgát. A gyerek pedig... Na, ezt részleteznem kell.

A kis Jázon aranyos fiúcska volt, abban a korban, amikor még pelenkázni kell a gyerekeket, de már kirobban belőlük egy-egy értelmes megnyilatkozás. Még nem beszélt, de már ismerte a szavakat, sőt néha, elvértve használta is őket. És természetesen nagyon önérzetesen védte a maga kis játékbirodalmát. A szülők nem engedték televízióközelbe, helyette inkább képeskönyvekkel és színes építőkocka-készletekkel traktálták. A gyerek könyvei egy padon voltak felsorakoztatva – a pad másik fele pedig üresen állt. Kironotopulus egy alkalommal ide ült, és a könyveket látva az jutott eszébe, hogy felolvasson a fiúcskának. A gyerek készségesen fogadta az ötletet, melléje telepedett, és nagy gonddal kikeresett egy színes leporellót a pad másik felén sorakozó miniatűr könyvtárból. Autókról szólt a könyv, és az a fajta szétnyitható kiadvány volt, amelyben a képek alá szedett négy sorosok mesélik el az oldalak tartalmát. Mikor azonban

Kironotopulus kézbe akarta venni a kötetet, Jázon egy kis felhevült izomgombóccá vált, és a könyvbe kapaszkodva féltékenyen felkiáltott: – Én! – Aztán megpróbálta szétnyitni a képeskönyvet. – Mentők – sóhajtott fel közben. Végre megtalálta a keresett oldalt. Ujját a szövegére téve olvasni kezdte azt, amit a mentőautókról szedtek rigmusokba a szerzők. De mivel nem tudta megoldani másként – mutatóujját a versike sorain vezetve –, hangosan szirénázni kezdett.

Kironotopulus megszerette a gyereket. Délelőttönként, mikor kiürült a ház, a szülők rábízta a kis Jázont, hogy vigyázzon rá. Többnyire a kertben töltötték el ezeket az órákat, mert a gyerek, alighogy magukra maradtak, izgatottan az öreg doktor elé állt, és mutatóujját az ajtó felé lendítve felkiáltott: – Ki! – Kint pedig az első dolga volt, hogy a sodronyrácsból készült kerítéshez rohanjon, ahol a kerítés másik oldalán már várta négy lábú barátja, a szomszédék kutyája. Vagy pedig kézen fogva Kironotopulust egy nagy bokorhoz vezette, amelyen éppen nyíltak furcsa, bódítóan kékes színeikkel a tenyéryi hortenziák. – Bbbimbó – pattant ki a gyerekből a szó, többször is egymás után. Aztán hozzátette még: – Apa. Gyere ki! – Az ebédnél aztán kiderült, hogy doktor Aizonón egy héttel korábban rajtakapta a kisfiát, hogy az egy letépett hortenziabimbóval játszik, és megpróbálta megmagyarázni a gyerekeknek, hogy ezek a bimbók, ha nem bántják őket, kinyílnak, és kibontakozva csodálatos virágokká válnak.

Késő délután, mikor doktor Aizonón befejezte a kórházban az aznapi munkáját, a kapun belépve ott látta Kironotopulust a hortenziabokor közelében. Egy fához támaszkodva állt, és egy letépett kis ágat tartott a kezében. Még nem nyíltak ki rajta teljesen a virágok, de úgy tűnt, azon vannak, hogy kék szirmaikat szétterítsék, vagyis élt, mozgott a kis gally az öregúr tenyerében. Aizonón meg mert volna esküdni rá, hogy úgy látta, hogy eközben – fürgén burjánozva – a szárból újabb levelek hajtanak ki sorban. Szégyellte, de nem bírta uralkodni magán, és elmondta a furcsa látomást a feleségének, aki nem szólt semmit, csak mosolyogva a fejét csóválta. De mielőtt leültek volna a vacsorához, kiment az asszony egy ollóval a kertbe, és egy nagy csokrot vágott csupa hortenziából, amit aztán vázába helyezve betett Kironotopulus szobájába.

A házaspárnak nem volt lemezgyűjteménye, de ott volt a hifiszínvonalú rádió, Kironotopulus ezen keresett valami szép zenét azokban a délelőtti órákban, amikor mégis a lakásban maradtak. Jázon ilyenkor a kockáival játszott, az öreg doktor pedig – félfüllel a zenét hallgatva – letelepedett hozzá néha a szőnyegre, vagy legalábbis közelebb húzta a székét a gyerekekhez. Egyszer azonban, egy mozgalmal Schubert-tétel közepén, elfeledkezett magáról, és önkéntelenül is vezényelni kezdett. Meglepő dolog történt. Jázonnak isteni tetszett a kezével hadonászó öreg barátja. Egy pillanatig sem volt kétséges, hogy érti, mire föl ez a mozgás – felkuncogott, és a két kezével ő is ütni kezdte a ritmust. Aztán felállt, és lassan maga körül forogva karját táncos mozdulatokkal lengette. Több sem kellett Kironotopulusnak. Hangosan nyerített örömeiben, és eltekerte a rádió gombját. Egy dzsesszműsorra, egy Lionel Hampton-felvétel közepébe tévedt. Azonnal ő is ropni kezdte.

Mikor az Aizonón házaspár délben hazaérkezett, már a bejáratnál megütötte a fülkét a hangos zene és valami döngő, csattogó lárma. Ahogy pedig a nappali ajtajába léptek, kőbálvánnyá merevedtek. Egy kentaur táncolt a szoba közepén. Nem volt nagyon magas, de annál lomposabb, úgyhogy a vele együtt táncoló kis Jázon a kezét felnyújtva néha bele tudott kapaszkodni a csodás lény szügyén göndörödő szőrbe. Feljebb tekintve pedig rá lehetett ismerni Kironotopulus arcvonásaira, de az öreg doktor tekintete most lázasan csillogott, úgyhogy el is tartott jó néhány percig, míg a hazaérkezőket végre észrevette. Baljában azt a lapos fadobozt tartotta, ami tulajdonképpen

Jázon fakockáinak volt a ládikája, de ez a doboz most dobként szolgált. A döngő zajt pedig a négy patája okozta. Aizonónban csak lassacskán vált tudatossá, hogy ez a kentaur nem hasonlít a klasszikusok ismert képeire, mert kisebb és furcsább arányú lény azoknál. És foltos volt, tarkán feketés a gyapja, ami teljesen benőtte a testét és a loncsos lába szárát. Csak a bal hátsó lábán virított valami fehér golyos – a pólya! És nem volt nehéz észrevenni azt sem, hogy piros folt díszlik a kötésen. A mérges nyíl ütötte seb, úgy látszik, átvértett tánc közben.

Kironotopulus másnap hazautazott, mert megérkezett szabadságáról a gyereklány. A háziak nem tettek megjegyzést az öregúr előtt az esetről, de még egymásnak sem merték szóba hozni, hogy mit is láttak. Csak napok múlva, amikor Poliméla kitakarította a nappalit, és a szőnyegen rátalált egy kövér vérfoltra, kérdezte meg a férjét, hogy mihez tartsa magát. Félt ugyanis hozzányúlni a folthoz, és egyszerűen nem tudta, hogy mihez kezdjen vele, ha takarítani akar.

Aizonón elmesélte az asszonynak, amit Héraklész nyiláról tudott, és azt is, hogy a gyógyíthatatlan seb miatt már régóta Prométheuszra vár, hogy átvegye az örök élet terheit. Am, ahogy azt az öregúr is megemlítette, egyelőre nem jelentkezik a szabadító barát. – De hiszen Prométheusz csak egy monda volt – válaszolta Poliméla kétségbeesve. Aizonón elgondolkodott ezen: – Valami hiba van a mitológiában – hagyta helyben. – Prométheusz a tüzet hozta el az embereknek, de lehet, hogy valami másra lett volna szükségünk. Vagyis lehet, hogy hibás lépés volt az emberré válás. Az állatból rögtön istenné kellett volna válnunk, vagy legalábbis félistenné, megtartva a kezdetek tisztaságát, és nem belekontárkodva a köztes tartományok bonyolult és titokzatos munkájába.

– Gondolod, hogy doktor Kironotopulus egy ilyen tiszta állat? – kérdezte most az asszony. A férje, napok óta először, végre elnevette magát. Aztán a fejét rázta: – Talán egy tiszta doktor. – De persze ez sem stimmelt egészen. Mindenesetre a vérfolt ott maradt a szobában. Poliméla tudta, hogy nem kell hozzá sok idő, s az emberek úgyszólván szét-hordják majd a lábukkal, eltakarítják, és csakhamar tiszta lesz a szőnyeg.

AHOL A MAXIMUM VOLT A MINIMUM

Domokos Mátyással beszélget Kelevéz Ágnes az Eötvös Collegiumról

Épp egy éve annak, hogy december elején Domokos Mátyást felhívtam telefonon. Arra kértem, hogy egy videós interjúorozat alkalmából emlékezzen a régi, a híres, a legendás Eötvös Collegiumra, melynek ő is diákja volt. Beszámoltam neki tervünkről, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum, a mai Eötvös József Kollégiummal együttműködve, felkeresi a hajdani kollé-

gistákat, hogy emlékezzenek az 1950-ben megszüntetett intézményre. Nemcsak az érdekelt minket, hogyan számolták fel a kollégiumot, hogyan verték szét kívülről és belülről egy-két év alatt, hanem az is, hogyan működött előtte évtizedeken át maradandó szellemi értéket hozva létre. Hozzátettem azt is, hogy az elkészült interjúk szövegéből egy kötetet is szeret-